

Н. Я. Лужецька,

*Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка,
аспірант кафедри філологічних дисциплін
та методики їх викладання*

ПОЛІТИЧНА МОВА У ЛІНГВОПОЛІТОЛОГІЧНІЙ ХАРАКТЕРИСТИЦІ ІВАНА ФРАНКА

Фундаментальний підхід до характеристики політичної мови спостерігаємо у політичному дискурсі Івана Франка – засновника української „школи політичного мислення”. Мета наукової розвідки – через лінгвополітологічні погляди мислителя висвітлити особливості тогочасної політичної мови.

Ключові слова: політичне мислення, політична мова, комунікація, Іван Франко, лінгвополітологія, маніпуляція свідомістю.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження лінгвополітологічної проблематики зумовлене концептуальним спрямуванням сучасної лінгвістичної науки до антропоцентричної парадигми, що базується на тріаді „культура – свідомість – мова”. Оскільки „ми можемо дістатися до думки тільки через слова” [1, с. 293], то метою лінгвополітології закономірно постає вивчення за мовленнєвою поведінкою специфіки політичного мислення. У соціально-психологічних характеристиках політичних комунікацій і комунікантів гострої актуальності набуває проблема використання мови як засобу маніпуляції свідомістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реалізація маніпулятивних стратегій і тактик особливо поширена у політичній комунікації. Окреслена проблема стала об'єктом досліджень американських і західноєвропейських лінгвістів (П. Серіо, Р. Мідоу, Д. Болінджер, Р. Блакар, Х. Вайнрих, Р. Водак, Т. ван Дейк, Р. Лакофф, Л. Лассвел, В. Клемперер та ін.). У 80-ті рр. ХХ ст. У 90-ті рр. до проблематики політичної лінгвістики звернулися у колишніх країнах СРСР: спершу досліджувалася тоталітарна мова радянської епохи, що характеризувалася гаслами, ритуалізованістю, імітацією свята (А. Баранов, Ю. Левін, Н. Купина, С. Єрмоленко, Є. Рабинович, В. Алпатов та ін.), згодом вектор студій було спрямовано на теоретичне розроблення мовних особливостей організації політичного дискурсу (Е. Лассан, О. Шейгал, А. Белова, О. Романов, В. Козловський, О. Паршина, Л. Синельникова та ін.). Український політичний дискурс останніх років став предметом уваги не лише вітчизняних лінгвістів (Г. Яворської, Л. Ставицької, С. Єрмоленко, Н. Кондратенко та ін.), а й представників української діаспори в Канаді та США (Б. Гарасиміва, Л. Павлюк, В. Полковського й ін.) [4, с. 565].

Ще у 80-их рр. XIX ст. фундаментальний підхід до характеристики політичної мови спостерігаємо у політичному дискурсі І. Франка – засновника, за його ж характеристикою, національної „школи політичного думання”. Ця школа не просто розкривала, так би мовити, секрети політичної кухні, а виробляла в українського реципієнта критичне ставлення до бездержавної політичної дійсності, давала ключ для „пізнання політичних справ і інтересів” [6, с. 202]. Привертають увагу пророчі візії мислителя, які виступали своєрідною ідеологічною протидією маніпуляційним стратегіям і тактикам в тогочасному політичному дискурсі.

Об’єктом дослідження є націософський дискурс Івана Франка.

Предмет дослідження – політична мова кінця XIX – початку XX ст. в рецепції Івана Франка.

Мета наукової розвідки – через лінгвополітологічні погляди І. Франка висвітлити особливості тогочасної політичної мови, її функції у процесі політичної комунікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головними функціями політичного дискурсу сучасні лінгвополітологи вважають боротьбу за владу (агітацію за владу, захоплення й утримання влади), інтеграцію й диференціацію групових агентів політики; здійснення вербальних політичних дій та інформування про них; створення „мовної реальності” поля політики та її інтерпретацію; маніпуляцію свідомістю й контроль за діями політиків й електорату тощо [4, с. 567]. Семіотичний простір політичного дискурсу формує мова політики, зорієнтована на масового адресата. Для досягнення у політичній комунікації своєї мети політик-адресант використовує набутий комунікативний досвід, широкий арсенал вербальних та невербальних засобів мовного коду. Тому мова політики театралізована, навіть карнавалізована, насичена знаками вербальної агресії, міфологемами [4, с. 266], а також „правильною” риторикою з ідеологічно привабливими для масової свідомості ключовими словами-політонімами. В умовах інформаційної агресії адресат-населення не відчуває і не усвідомлює, що він піддається відповідно зацентрованому маніпуляційному впливу, оскільки поряд із функцією маніпулювання використовується функція комунікативної мімікрії.

Звісно, у дискурсних практиках часів І. Франка набір політико-технологічних інструментів не був таким багатим, як у сучасних ЗМІ, зрештою, і слова „психотехнології” теж не існувало. Однак політична мова як тоді, так і тепер зберігає типологічну функційну подібність, що проявляється у боротьбі за владу. Невипадково політичне мислення І. Франка, його лінгвополітологічні погляди зацентровані на соціально-психологічних особливостях цієї мови. Так, у статті «Критичні письма о галицькій інтелігенції» (1878 р.) мислитель аргументовано й глибинно висміює і розвінчує механізм маніпуляційних стратегій і тактик, до яких вдаються, зокрема, західноєвропейські ліберали. В цьому аспекті показовою є їх мовна поведінка (мовні засоби, риторичні прийоми, побудова аргументації тощо) й зміст політичних текстів (дескриптивний напрям політичної лінгвістики). У ліберальній риторичній Франко простежив тенденцію до семантичного вихолощування слів, їх кон’юнктурного тлумачення: «Вже сама назва – «лібералізм» характеризує дуже добре людей, котрі до неї признаються. Що вона властиво значить, яке поняття виражає собою, що належить конче до сього поняття, а що ні, сього вам, певно, ні один ліберал не здужає сказати» [5, с. 79] (підтекст: кожен цю назву тлумачить по-своєму, пристосовує до власної ідеології).

Декодування імпліцитних смислів у Франковому тексті здійснюється також через «занурення» у підводні течії політичної мови. Тут можна спостерігати парадоксальну невідповідність між теоретичною дефініцією політичного терміна і окресленою

політичною реалією: «В теорії свобода, рівність, братерство, а на ділі «святе право власності», «вільна угода» з молодим робітником, а кінець кінців одне велике, широке і глибоке «я», котре обнімає, прикриває і задавлює всю прославлену свободу» [5, с. 80].

Франко ясно усвідомлював ті ідеологічні пастки, у які могло потрапити політично несформоване українство. Тому аналітичним скальпелем політичного мислителя робив внутрішній зріз ідеологічної моделі чи комуністів, чи соціалістів, чи соціал-демократів і розкривав подвійну, фальшиву сутність їх „кермування” державою. Демократичне за формою, за політичною мовою, це „кермування” стало б деспотичним за змістом у політичній реальності. Для стратегічного політичного мислення Франка такі „перспективи” були гранично прозорими.

Пророчі перестороги спостерігаємо у націософському дискурсі І. Франка, де вчений-політик підноситься в оцінці суспільно-політичних явищ до рівня провидіння. Проникливий політичний зір, історична інтуїція підказали йому таку візію: „Поперед усього та всеможна сила держави налягла би старшенним тягарем на життя кожного поодинокого чоловіка, бо ану ж держава признає її шкідливою, непотрібною. Виховання, маючи на меті виховувати не свобідних людей, але лише пожиточних членів держави, зробилось би мертвою духовою муштрою, казенною. Люди виростили б і жили би в такій залежності, під таким доглядом держави, про який тепер у найабсолютніших поліційних державах нема й мови. Народна держава сталась би величезною народною тюрмою” [7, с. 341].

Франкова соціально-психологічна характеристика „народної держави” разюче дисонує із риторикою політичних доктринерів. Їх політична мова – це словесна декорація для маніпуляції мовною свідомістю та здійснення соціальної влади. Тому ключове слово-політонім „народна держава” в політичній аргументації соціал-демократів набуває кон’юнктурного тлумачення, а в результаті – семантично вихолощується, деспеціалізується. Слова, які служать знаряддям пристосування до власної ідеології будь-якими способами, у політичній лінгвістиці (лінгвополітології) кваліфікуються як фантомні слова-симулякри. Вони є типовими у дискурсній практиці політичних маніпулянтів, де акцентується увага на ідеологічно привабливих політонімах типу *народна держава*, *соціальна демократія* [7, с. 341], *громадянський порядок* [7, с. 340] тощо, а натомість замовчуються наслідки політичного диктату влади. На дешифрування мімікрійної природи вербальних політичних дій скеровані Франкові риторичні запитання: „А хто були б її [народної держави – Н.Л.] сторожі? Хто держав би в руках кермо тої держави? Сього соціал-демократи не говорять виразно, та в усякім разі ті люди мали би в своїх руках таку величезну власть над життям і долею мільонів своїх товаришів, якої ніколи не мали найбільші деспоти» [7, с. 341-342]. Передбачливі перестороги із знаменитої Франкової праці «Що таке поступ?» (1903 р.) глибинно схвилювали аналітичного Є. Маланюка, який присвятив Каменяреві окремі студії «Франко незнаний», «Франко як явище інтелекту» і з півстолітньої відстані часу (1956 р.) риторично запитував: «Чи це не пророча візія великої людини, візія, що здійснилася до найменших деталей» [3, с. 123]. За оцінкою Є. Маланюка, ці висновки науково-здисциплінованого інтелекту Франка можна порівняти з найвищим світовим «ірраціональним візіонерством»: «Року 1904 Франко вже оперує такими поняттями як «*всевладство*» (ми сказали б – тотальність) дослівно – «*комуністичної держави*», «*державний соціалізм*», «*тріумф нової бюрократії над матеріальним і духовим життям суспільности...*» [3, с. 123].

Візії Франка на природу виникнення тоталітарного суспільства є актуальними для сучасної політології. Мало того, «пророчі остороги і стисло наукові висновки

героїчного інтелекту Івана Франка» [3, с. 123] своєю націєтворчою цілеспрямованістю і політичною проникливістю, методологічно-пізнавальним потенціалом створили підґрунтя для становлення політичної лінгвістики (по-іншому, лівгополітології) – комплексної міждисциплінарної наукової дисципліни, що спрямована на дослідження взаємодії мови, ідеології та влади, конкретніше – на дослідження мовних засобів політичної сфери спілкування, політичної комунікації та маніпуляції масовою свідомістю. Створені мислителем соціально-психологічні характеристики політичних комунікантів уможлилювали розглядати за мовними засобами – особливо імпліцитними – специфіку політичного мислення влади, сповідувану нею ідеологію, мета якої – легітимізувати «всевладність керманичів – усе одно, чи родовитих, чи вибраних – над мільонами членів народної держави» [7, с. 342].

Невипадково політики не люблять конкретних визначень: у своїй риторичі із різною ідеологічною спрямованістю вони часто вдаються, за спостереженнями Франка, до використання наведених вище номінацій типу *спільна праця, спільна власність, народна держава, братерство, рівність, лібералізм* та ін. Через семантичне вивітрювання слова, зневагу до його біографії, зокрема до семантичного центру терміна-політоніма, такі фантомні слова-симулякри утворюють семантичний простір гри.

І. Франко завдяки інтелектуальному аналізму, історичній інтуїції зумів добачити в доктринах соціал-демократів, лібералів зручну для них систему ідеологем, за словесною, закамуфльованою оболонкою яких він розгледів двоїсту, облудну суть. Добачене і „декодоване” він доносить до свого читача: коли думка набувала саркастичного забарвлення, мислитель вдавався до гранично виразних експліцитних засобів: „Я не силую”, „я маю”, „мені вільно” – ось вічний рефрен усіх ліберальних бесід. Кождий старається якнайбільше поля займати для власної свободи, а до других йому байдуже, – як „маєш” і ти, займай собі, а „не маєш”, ну, то про мене вільно ти втопитися, вільно й повіситися, – у нас прецінь силування нема, ми ліберали” [5, с. 80].

Показово, що в аргументації лібералів нібито відсутні експліцитні засоби „силування”, тобто вербальної агресії, характерної для мови політики. Однак політична практика західноєвропейських лібералів викликає у Франка скептичну оцінку, передусім через фальшиве пафосне теоретизування, облудність комунікативної поведінки, мета якої – приховати дволикість натури. Вона рельєфно проступає зі спостереження автора, де схарактеризовано „важніші ціхи західноєвропейського лібералізму”: „Передовсім – неозначеність основного поняття *свободи*, а з другого боку, тісне, сліпе самолюбство, – а відси, конечно, виходить багато напівсмішних, напівсумних супротивностей межі словами а ділами. В бесіді вони часто люблять широкі, розмашні фрази, грімкі слова, а на ділі вони крайні матеріалісти, консерватисти та самолюби. Сеся дволичність підточує і підгризає всю їх натуру в самій глибині і видна в кожному їх поступі, надає всім їх ділам ціху нерішучості, необдуманості і недовговічності” [5, с. 80].

Наведені фундаментальні тези Франка дають змогу збагнути неоднориміру, складну природу західноєвропейського лібералізму, який на галицькому суспільному ґрунті поставав „з каламутної мішанини клерикалізму, вузькоглядства та мертвого формалізму. ...Недостача видержки в діланні, страх перед критикою, перед аналізом і одвертими висказом своїх засад, фразерство і крутанина логічна надають нашому недавньому лібералізму ще туманніший і неясніший вигляд, ніж на Заході” [5, с. 83] (підтекст: не варто купуватися на ліберальну риторичу і адекватно оцінювати суспільну практику).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вже тоді у цій риторичній Франко вловив головну прикмету, що ставала своєрідною міною сповільненої дії для лібералізму як суспільного явища: це внутрішній і дуже гострий конфлікт між проголошуваними цінностями й реальними інтересами, простіше кажучи: між цінностями і цінами.

Позачасову актуальність цих передбачливих застережень підтверджує і наш час, коли Європейський Союз набагато частіше підпорядковує свої дії інтересам, а не принципам, культурним і політичним традиціям, високим гуманістичним та демократичним ідеалам, які власне й зробили Європу Європою. Кризу глобалізації засвідчив, зокрема, референдум про вихід Британії з Європейського Союзу.

Перспективним вважаємо осмислення нових граней універсалізму Франка. Його історико-філософська ерудиція, загострена здатність спрагло реагувати на виклики політичної доби і стереометрично бачити завтрашню політичну реальність українського соціуму стали національно-екзистенційним опертям для розв'язання конкретних суспільно-політичних проблем як тоді, тепер, так і в майбутньому. У науковому вимірі синтез живої політичної думки мислителя і його живого слова заклали в українському мовознавстві основи лінгвополітології (політичної лінгвістики). З огляду на національну «заангажованість» Франкових лінгвополітологічних візій, вони, безперечно, зберігають свою наукову вагу для аналізу лінгвополітичного стану сучасного українського соціуму.

Література

1. *Вежбицкая А.* Семантические универсалии и описание языков // Пер. с англ. А. Д. Шмелева под. ред. Т. В. Бульгиной. / А. Вежбицкая. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 777с.
2. *Маланюк Є.* Франко незнаний / Є. Маланюк // Книга спостережень. – Торонто: Гомін України, 1962. – С. 81-90.
3. *Маланюк Є.* Франко – як явище інтелекту / Є. Маланюк // Там само. – С. 117-123.
4. *Селіванова О.* Лінгвістична енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля, 2006. – 716с.
5. *Франко І.* Критичні письма о галицькій інтелігенції / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. – К., Наукова думка, 1976 – 1984. – К., 1980. – Т. 26. – С. 74-84.
6. *Франко І.* Кілька слів о тім, як упорядкувати і проводити наші людські видавництва / І. Франко // Там само. – К., 1986. – Т.26. – С. 187–203.
7. *Франко І.* Що таке поступ? / І. Франко // Там само. — К., 1986. – Т.45. – С. 300–348.

References

1. Vezhbitskaya, A. (1999), *Semantic universals and description of languages* [Semanticheskie universaii i opisaniye yazykov], Yazyki russkoy kultury, Moscow, 777p.
2. Malanyuk, Ye. (1962), *Franko unknown* [Franko neznanyi], Knyha sposterezhen, Homin Ukrayiny, Toronto, pp. 81 – 90.
3. Malanyuk, Ye. (1962), *Franko as the phenomenon of intelligence* [Franko yak yavyshe intelektu], Knyha sposterezhen, Homin Ukrayiny, Toronto, pp. 117 – 123.
4. Selivanova, O. (2006), *Linguistic encyclopaedia* [Linhvistychna entsyclopediia], Dovkillya, Poltava, 716p.

5. Franko, I. (1980), *Critical letters about Galician intelligentsia, Collection of works* [Krytychni pysma o halytskii intelihentsii, Zibrannia tvoriv], Naukova dumka, Kyiv, T.26, pp. 74 – 84.

6. Franko, I. (1986), *A few words about the fact as to organize and conduct our people publishing* [Kilka sliv o tim, yak uporyadkuvaty i provodyty nashi lyudovi vydavnytstva], Tam samo, Kyiv, T.26, pp. 187 – 203.

7. Franko, I. (1986), *What is progress ?* [Shcho take postup?], Tam samo, Kyiv, T.45, pp.

Н. Я. Лужецкая,

*Дрогобычский государственный педагогический университет
имени Ивана Франко,
кафедра филологических дисциплин и методики их преподавания*

ПОЛИТИЧЕСКАЯ РЕЧЬ В ЛИНГВОПОЛИТОЛОГИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКЕ ИВАНА ФРАНКО

В статье отражены новые грани в характеристике Франко-лингвиста, осмыслена значимость его идей в становлении современной лингвополитологии. Акцентировано внимание на проблеме использования языка как средства манипулирования сознанием в процессе коммуникации.

Ключевые слова: политическое мышление, политический язык, коммуникация, Иван Франко, лингвополитология, манипулирование сознанием.

N. Ya. Luzhetska,

*Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
Philological Disciplines and Their Teaching Methods Department*

POLITICAL LANGUAGE IN A LINGUOPOLITOLOGICAL CHARACTERISTIC OF IVAN FRANKO

The article provides a comprehensive description of a modern multidisciplinary national political world's picture as a cognitive and psychological image of the nation, its political culture. The methodological basis of the lingual-cognitological analysis of the conceptual notions is the triad "culture – consciousness – language". In this context the research analyzes the semantic transformation of the political term as a representant of a logical-conceptual beginning into a concept – lingual-cognitological phenomenon. Primarily, culture creates a nation and a state. The representative of a national communicative personality can act as a separate communicant and as a cultural predetermined type of communicants.

The research outlines I. Franko's innovation in the evolution of the Ukrainian political and lingual-cognitological thought, especially his original ideas about new type interdisciplinary studies in the Ukrainian linguistics.

Key words: political thinking, political language, communication, Ivan Franko, linguopolitology, manipulation of consciousness.